

клеуси і 35 сколів. Техніка розколювання тут виразно пластинчата: усі нуклеоподібні і переважна більшість сколів мають сліди розщеплення у паралельному напрямі. Серед сколів поширені крапкові відбивні площадки, що, як і наявність правильних видовжених пластин, свідчить про досить пізній (у межах кам'яного віку) вік пам'ятки.

До більш раннього, можливо, пізньопалеолітичного часу попередньо можуть бути віднесені вироби з кременю іншого сорту: два невеликих скребла, скребло-скобель, скребок та відщеп.

Результати розвідок у Житомирському Поліссі свідчать про перспективність продовження пошуків пам'яток палеоліту у цьому регіоні.

Ю. В. КУХАРЧУК

Новые палеолитические находки в Житомирском Полесье

Резюме

Разведками 1981 г., проводившимися в Житомирском Полесье отрядом постоянно действующей палеолитической экспедиции Археологического музея АН УССР, были открыты новые пункты палеолитических находок — Городенка, Рудня, Козиевка, Верлок, Воляница. Итоги разведок свидетельствуют о перспективности продолжения поисков памятников палеолита в этом регионе.

Д. Я. ТЕЛЕГІН, В. Є. КУРИЛЕНКО

Неолітичні пам'ятки поблизу с. Кудлаївка на Десні

У районі с. Кудлаївка Новгород-Сіверського району Чернігівської області в 1925 р. М. Я. Рудинський знайшов ряд місцезнаходжень з матеріалами первісної епохи, зокрема пункт VI, матеріали якого лягли в основу виділення особливого, кудлаївського, типу мезолітичних пам'яток України.

За завданням археологічної секції Українського товариства охорони пам'яток історії і культури протягом останніх років систематичний нагляд за археологічними пам'ятками околиць сіл Кудлаївка, Дегтярівки та інших вів старший науковий співробітник Мізенського музею В. Є. Куриленко.

Виявлено близько десяти окремих місцезнаходжень. Найбільш багатими були стоянки в урочищі Стрелиця та поблизу оз. Іванцево.

Урочище *Стрелиця* розташоване на мису піщаного масиву, що простягається вздовж стариці Десни від с. Кудлаївка до с. Дегтярівка. Висота місцезнаходження над рівнем лук 3 м. Знахідки зібрано у видувах піщаної тераси та по краю розмиву підвищення в період повені на Десні. Всього в урочищі знайдено понад 100 крем'яних виробів, а також окремі фрагменти кераміки.

Колекція крем'яних виробів включає нуклеуси і нуклеоподібні уламки (12 екз.), ножеподібні пластини (13 екз.), відщепи та 11 знарядь праці. Всі вироби виготовлено з місцевого деснянського кременю темно-сірого кольору в крапинку. За розмірами вироби невеликі: за довжиною не перевищують 5—6 см.

Нуклеуси аморфні, використовувалися переважно для сколювання відщепів, вони одно- і багатоплощинні. Пластини також різних розмірів і невтриманої форми: дрібні, мініатюрні або, навпаки, широкі, з нерівними краями, нечисленні. Серед знарядь праці виділяються три ножі, виготовлені з широких, але коротких пластин (рисунок, 10, 13, 16). Про використання цих знарядь для різання свідчить характер

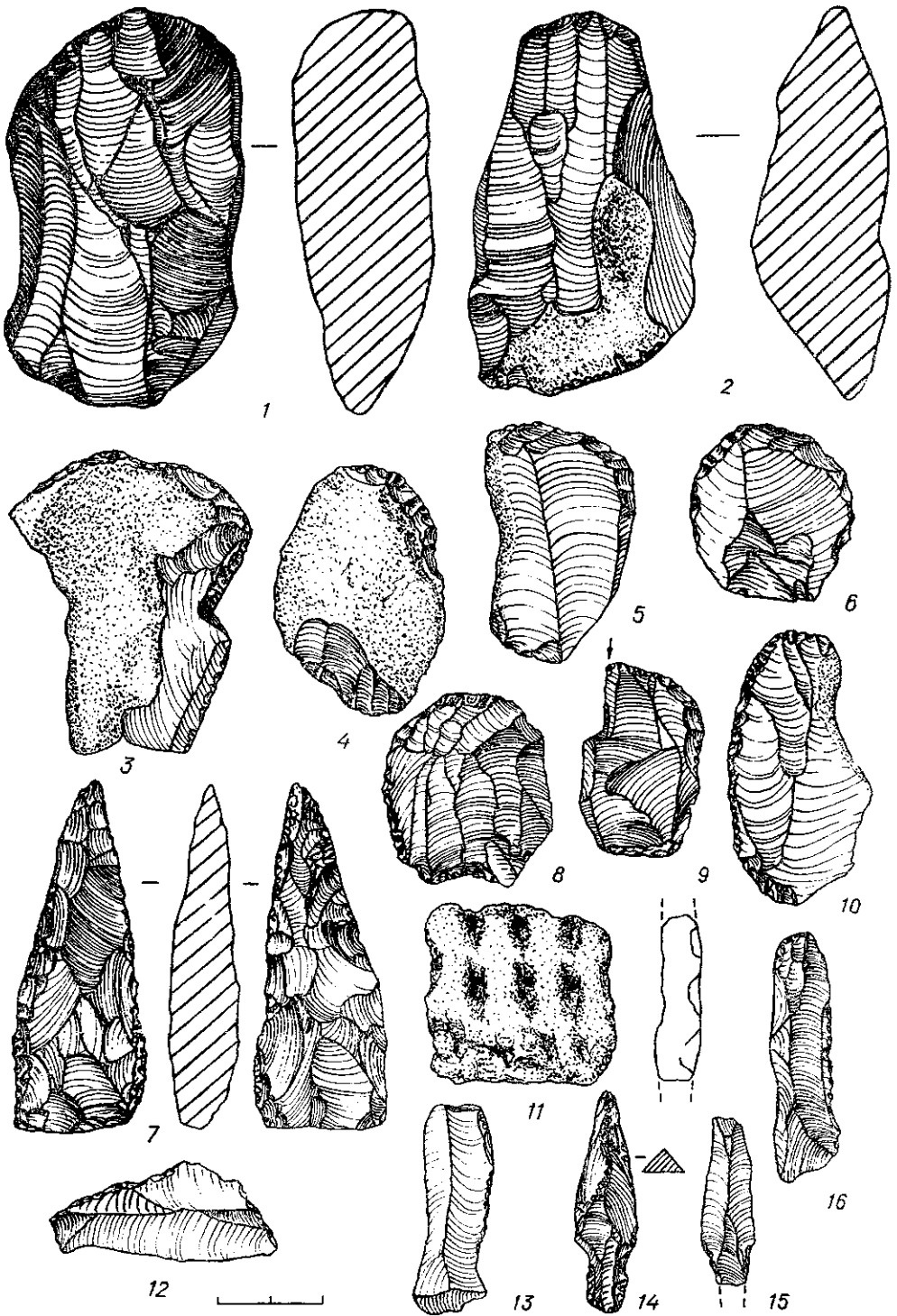

Рисунок. Крем'яні вироби та кераміка зі стоянок біля Іванцевого озера (1—3, 5), урочищів Стрелиця (4, 6, 7, 9—14, 16) та Лементарівка (8, 15).

спрацьованості робочого краю, де помітні сліди пощербленості і зализкування.

У колекції виділено п'ять скребоків і один різець. Скребки виготовлено з відщепів. Три з них мають більш-менш регулярну форму — округлу, підокруглу (рисунок, 6). Є один подвійний скребок (рисунок, 4),

решта має нерегулярну ретуш. Різець кутового типу, сформований кількома різцевими сколами на куту пластини (рисунок, 9). Цікавими в колекції є вістря стріли та заготовка наконечника списа. Вістря — невеликих розмірів, виготовлене з товстої пластини, трикутної в поперечнику (рисунок, 14). У нього добре сформований черенок з допомогою крутої крайової ретуші, а з боку брюшка пластини і кількома плоскими сколами. Наконечник списа сформований в техніці двобічної оббивки і плоского ретушування (рисунок, 7). Виготовлення наконечника не завершене, особливо в нижній частині, де його потоншення не доведене до кінця. Одне знаряддя колекції виготовлено в мікролітичній техніці. Воно має форму видовженої асиметричної трапеції, сформованої на коротких кінцях за допомогою крутої крайової ретуші (рисунок, 12).

Колекція крем'яних виробів з урочища Стрелиця датується неолітичним часом, її можна віднести до культури ямково-гребінцевої кераміки Десни, якій властиві переважання відщепової техніки у виготовленні знарядь праці з кременю і поширення серед останніх виробів на відщепах, зокрема сформованих у техніці двобічної оббивки. На належність кременю до неолітичної епохи вказує також наявність тут окремих фрагментів ямково-гребінцевої кераміки (рисунок, 11). Остання виготовлена з глини з невеликим додатком рослинної домішки. Посуд мав орнаментацию, нанесену паличкою неправильної підтрикутної форми.

Оз. *Іванцеве* знаходиться в заплаві Десни на правому березі невеликого струмка Малотічок, що витікає із с. Кудлаївка і впадає в р. Десна з правого боку. На піщаних видувах в околицях озера, головним чином на північному побережжі, на площі 30×10 м зібрано понад 300 крем'яних виробів. Серед них вісім нуклеусів, 12 ножеподібних пластин, один відбійник, відщепи і невелика кількість знарядь праці. Серія нуклеусів досить витримана, вони являють собою косоплощинні екземпляри з однією чи двома відбивними площадками, останні мають вигляд чорнуватих (рисунок, 1, 2).

Є чотири сколи верхніх площадок нуклеусів, що разом з наявністю в колекції відбійника вказують на розміщення тут пункту по обробці кременю. Ножеподібних пластин, як і в урочищі Стрелиця, мало. Форма їх не стала. Серед знарядь праці є один уламок ножа, виготовленого з широкої пластини, чотири скребки, а також нижня частина вістря дротики, сформованого в техніці двобічного ретушування. Скребки виготовлені з відщепів (3 екз.) і пластинчатих відщепів. Всі вони можуть бути віднесені до типу кінцевих (рисунок, 3, 5).

Колекція крем'яних виробів із оз. *Іванцеве* теж належить, мабуть, до культури ямково-гребінцевої кераміки. Уламки посуду цього типу тут не знайдені.

Матеріали з інших пунктів околиць с. Кудлаївка незначні, і на їх розгляді ми зупинятися не будемо. Відзначимо лише знахідки з урочища *Лементарівка*, розміщеному на тому самому березі струмочка Малотічок, за 1 км ближче до Десни. Крім відщепів та нечисленних пластин з кременю тут виявлено також кілька знарядь, в тому числі скребко-скобель (рисунок, 8) та вістря на пластині поствідерського типу, черенок якого сформований крутою крайовою ретушшю (рисунок, 15).

Колекція неолітичної ямково-гребінцевої кераміки і крем'яні вироби зібрано також на окремих «грудках» у заплаві Десни. Проти с. Кудлаївки є один з них, що зветься *Тугаїв Грудок*, розміщений на південь від *Іванцевого озера*, на віддалі 4 км від нього, в гирлі однієї зі стариць Десни, а другий — *Гнатівський Острів* — лежить на південний захід від озера, близько 4,5 км від нього.

Нові матеріали з околиць сіл *Кудлаївка* і *Дегтярівка* доповнюють наші уявлення про характер крем'яної індустрії культури ямково-гребінцевої кераміки Десни. Обстежені нові пункти свідчать про те, що побережжя Десни в околицях названих сіл було заселене не лише в мезолітичну епоху, що було відомо раніше, а й в неолітичний час.

Неолітичні пам'ятники вблизи с. Кудлаєвка на Десне

Резюме

В окрестностях сел Кудлаєвка и Дегтяревка Мезинского района Черниговской области на песчаных возвышениях в пойме Десны обнаружено несколько стоянок эпохи неолита. Наиболее значительные среди них по количеству инвентаря — в урочище Стрелица и у оз. Иванцево. Собранная коллекция кремневых изделий состоит из нуклеусов, ножевидных пластин, скребков, неоконченного наконечника копья. По технике обработки кремня и находкам отдельных обломков глиняной посуды стоянки относятся к культуре ямочно-гребенчатой керамики.

В. Г. ЧУБАТЕНКО

Поселення епохи неоліту — енеоліту в с. Успенка на Дніпрі

Останнім часом у вивченні пам'яток неоліту і мідного віку Подніпров'я досягнуто значних успіхів. У Середньому Подніпров'ї, зокрема, знайдено чимало поселень дніпро-донецької і середньостогівської культур, таких, як Бузьки, Мутихи, Пищики, Коробівка, Дерейвка, Івки та ін. Особливо важливе значення для вивчення історії населення і хронології культур мають багатшарові поселення. Одним з таких є пам'ятка поблизу с. Успенка Онуфрієвського району Кіровоградської області, відкрита у 1959 р. під час розвідувальних робіт Дніпродзержинською експедицією * ІА АН УРСР.

Поселення знаходилося на підвищенні в урочищі Карганка, в 1 км на північний захід від с. Успенка, серед великої заплави правого берега Дніпра. Підвищення площею 7500 м² піднімалося над рівнем лугу до 1 м. Східна частина поселення дуже розвіяна. В 1960 р. на краю вивчення проведено невеликі розкопки **, розкрито 127 м².

У результаті цих робіт вдалося простежити таку стратиграфію (рис. 1): 1) орний шар (0—0,2 м); 2) сірий пісок-перевій (0,2—0,4 м); 3) темний супісок (0,4—0,7); у центральній частині розкопу під шаром темного супіску виявлено скупчення черепашок (0,7—0,8 м); 4) світла материкова глина починалася на глибині 0,8 м.

Досліджено два культурні горизонти, що залягали в шарі темного супіску і черепашковому скупченні.

Перший, енеолітичний, горизонт залягав на глибині 0,3—0,5 м в основі сірого і верхній частині темного шару. Тут зібрано основну масу знахідок доби енеоліту (близько 75%), а також незначну кількість неолітичної кераміки. Другий, неолітичний, шар залягав на глибині 0,5—0,8 м. Він являв собою скупчення темного піску значної щільності. Більшість знахідок епохи неоліту (80% всієї неолітичної кераміки) зібрана в шарі темного супіску і скупченні черепашок.

Крім стратиграфії у заляганні неолітичного і енеолітичного матеріалу відзначається планіграфія. Основна маса енеолітичної кераміки була зосереджена в східній частині розкопу, а неолітична — переважно в скупченні черепашок і західній частині поселення (рис. 1). Всього на поселенні зібрано більше тисячі знахідок.

Нижче переходимо до характеристики матеріалів неолітичного і енеолітичного шарів поселення.

Неолітичний шар. У центральній частині розкопу, на глибині 0,7 м, знайдено велике скупчення черепашок овальної форми розміром 4×7 м і товщиною 10 см. На шарі черепашок лежало 13 каменів, оче-

* Начальник експедиції Д. Я. Телегін.

** Розкопки проводила В. В. Скиба.